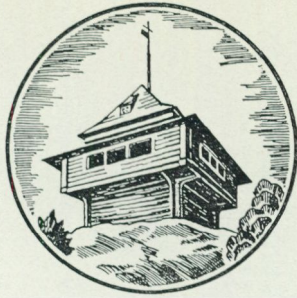

FATABUREN 1970

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1970

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1970

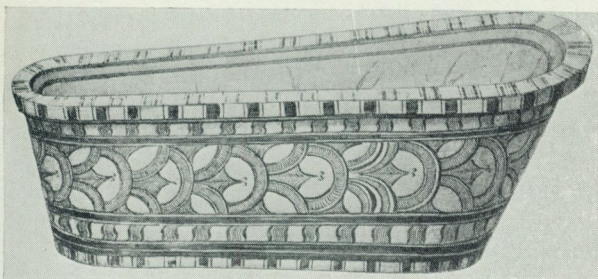
Redaktion: Christian Axel-Nilsson • Nils-Erik Bærendtz • Sam Owen Jansson
• Skans Torsten Nilsson

Layout: Torsten Stääf

Tryck: Tryckeribolaget Ivar Hæggström AB 1970

Pärmens färgbild: Takmålning i ett avträde vid von Echstedtska gården, Västra Smedbyn i Kila, målad omkr. 1765. Gården tillhör Värmlands museum, Karlstad.

Om badrum

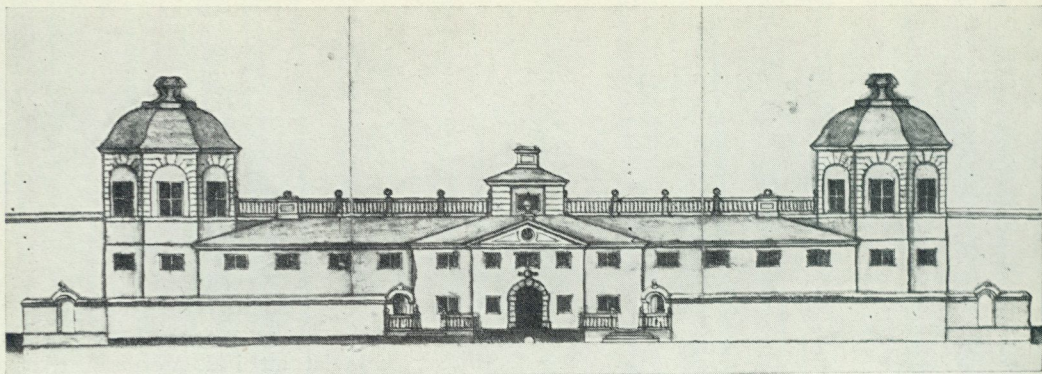
1. Badkar, delvis rekonstruerat, i drottningens badrum, palatset i Knossos, Kreta, omkr. 1700 f. Kr.

Den engelske författaren Lawrence Wright har en liten frågetävling i sin bok *Clean and Decent*. Han avbildar två badkar och frågar vilket av dem som är äldst. Aldersskillnaden är 3 600 år. Få torde svara rätt! Det äldre karet från omkring 1700 f. Kr., som hör till drottningens badrum i palatset i staden Knossos på Kreta, gör nämligen ett förbluffande modernt intryck. Även badrummets placering i anslutning till sov- och toalettrum samt tillgången till en närbelägen vattencistern och ett avlopp verkar avancerade. Man frestas göra en jämförelse med dagens Sverige. Enligt senaste statistiska uppgifter har endast 66,4 % av hushållen bostäder med badrum trots en kraftig acceleration under de senaste fyrtio åren. För tiden fram till 1800-talets slut finns det i Sverige endast fåtaliga exempel på det som vi kallar badrum, nämligen specialinredda utrymmen för privata bad.

Olaus Magnus meddelar i sin *Historia om de nordiska folken* från 1500-talet att i de nordiska rikena »finnas såväl enskilda som allmänna bad, hvilka äro synnerligen väl inrättade och försedda med allt nödigt tillbehör. De enskilda baden tillhöra förnäma personer och äro byggda i närheten av strömmande vatten och sköna örtagårdar». Det är här fråga om bad med bastu. Det tillhörande träsnittet, som föreställer en badanläggning, visar att man använde sig av vattenledningar.

Den franske diplomaten Charles Ogier, som 1634–35 besökte Sverige, bekräftar att det förutom offentliga badanläggningar även fanns privata: »De förmögnare har sin egen bastu hemma hos sig.»

Stora privata badanläggningar byggdes på de kungliga slotten i Europa under 1500-talet. Frans I av Frankrike uppförde en »appartement de bains» i Fontainebleau och Elisabeth I av England inredde bad i Windsor. Johan III (1569–1592), som var en intresserad och kunnig byggherre, väl medveten om tidsströmningarna, lät inreda en ny badstuga i det gamla slottet Tre kronor i Stockholm. Han befallde i ett brev 1570 att den gamla badstugan skulle förbättras och inredas med »ett Swimbadh, effther det sätt som widh Viffwesundh är»

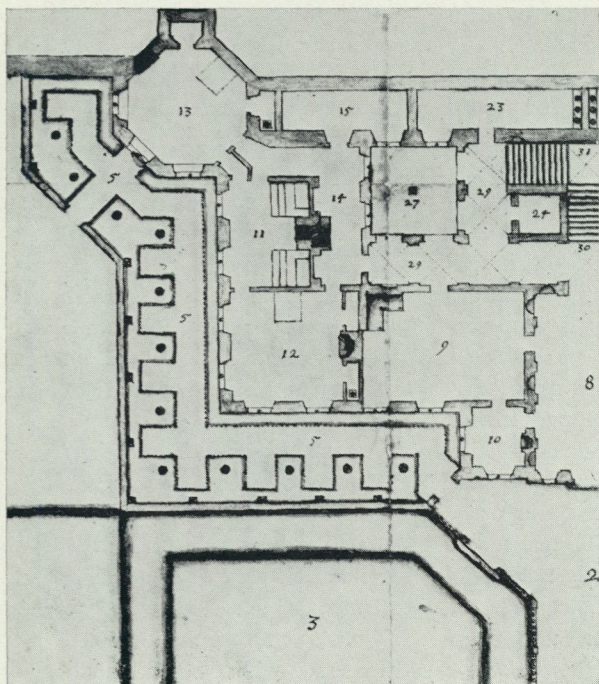
2.—3. Skokloster, Uppland, förslag till sjögård av Jean de la Vallée, 1669. Exteriör samt bottenplanets badstuga (rummen 11—14).

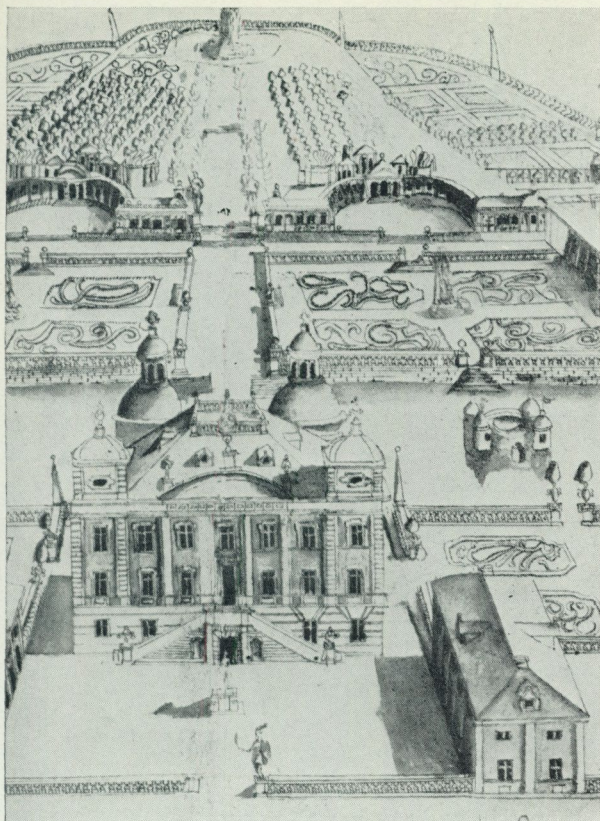
(Kungsör). Såväl den gamla som den nya badstugan skulle vara i bruk. Den nya badstugan var under arbete i omkring 10 år. Enligt brev 1574 skulle »två eller tree skippundh» tenn (omkr. 340–510 kg) levereras och användas till förtenning av det stora simbad av koppar som fanns i badstugan. De

båda badstugorna låg strax intill varandra i södra delen av slottet. Vattenledningen, som skulle förse den nya badstugan med vatten, blev efter många dröjsmål och ombyte av arbetskraft färdig troligen 1578.

Den svenska högadeln kom i samband med 30-åriga kriget i närmare kontakt med Centraleuropas kultur. Den ekonomiska vinningen och en önskan att manifesteras sin ställning efter europeiskt mönster resulterade vid 1600-talets mitt i ett antal magnifika slott i södra och mellersta Sverige. Ett av dem var Skokloster i Uppland med fältmarskalken Carl Gustaf Wrangel som byggherre. Som en extra anläggning planerades den s. k. Sjögården nere vid Mälarens strand. Den byggdes aldrig men bevarade ritningar av arkitekten Jean de la Vallée från 1669 visar att den bland annat skulle ha innehållit en badanläggning bestående av badstuga med två lavar och ugn (fig. 3: 11), två kamrar (12, 13) och ett »förmak utur vilket man i badstuvan och båda badstuvkamrarna gå kan, så ock där sammastädes badstuvan eller ock vattnet värmes» (14).

Svecia antiquas stick av Lindholmen i Västergötland visar en storar-

4. Lindholmens slott, Västergötland, 1600-talets mitt. Förlaga till *Sveciasticket*. Den berömda badanläggningen »*en forme de Grottes*» ligger i mitten av den halvrunda byggnaden till höger.

tad anläggning från 1600-talets mitt med barockträdgård, flyglar och ett stort antal byggnader enligt en symmetrisk plan. Ett av husen i fonden t. h. uppfördes som badhus (fig. 4). Carl von Linné, som 1746 besökte Lindholmen, har givit en målande och kulturhistoriskt ovärderlig skildring av badstugan.

Linné skriver i sin *Wästgöta-Resa*: Badstugan var gjord *ad imitationem Balneorum veterum Romanorum* (på gammalt romerskt sätt) »och fördelt i trenne rum, nämligen i *Frigidarium*, *Caldarium* och *Tepidarium*. *Frigidarium* var en sal med ljusa fönster och lateralpelare, vilka pelare tillika med

själva väggarna voro inkrusterade med grus och skimrande *Mica* (glimmer) av åtskilliga kulörer till anseende av målningar, som föreställde palatser och prospekter; taket var innantill gjort som ett valv och även inkrusterat likasom väggarna. Golvet var lagt med vit och svart marmorsten. Detta rum var det kallaste. *Caldarium* eller själva badet och det hetaste rummet, var en kammare innanför *Frigidarium*, mycket hög och åttkantig. Fönstren lyste endast fram överst på sidorna under själva valvet. De 8 sidorna av rummet bestodo vardera liksom av en garderob, av vilken vardera var med dubbla säten, det ena över det andra. Vid dessa säten voro små luckor på sidorna, som kunde öppnas att släppa fram värmen. Men varannor av dessa 8 sidor voro inkrusterade av glänsande stenar; glans, kis, kvarts, musslor, snäckor liksom grottor, i vilka nederst avlånga kopparkärl sattes att emottaga varmare och kallare vatten. Taket var byggt som ett valv, överallt täckt med kristaller samt långa och genomskinande stenar, som liknade istappar och stalaktiter. Golvet, som var lagt med svart och vit marmor, hade mitt uti sig en åttkantig avsättning, som gick neder, denna var omgiven med 8 pelare och ett lågt *espaille*, inom vilket de nakna begötos och avsköljdes med vatten, som på detta låga marmorgolv samlades till centrum och försvann under fötterna; men de låga pelarna som instängde detta sköljerum, slutades med runda huvuden eller knappar, vilka avtagna inblåste den värman i rummet, av vilken det uppvärmdes. *Tepidarium* var en kammare inom *Frigidarium* och jämte *Cal-*

Kersti Holmquist:
Om badrum

5.—6. Badrummet i Eriksbergs slott, Södermanland, omkr. 1670. I väggen bakom de flyttbara bänkarna finns hål för insläpp av varmluft. De båda kopparbadkaren, placerade i nischerna närmast ingångsdörren förses med vatten från kranar i väggen vid ena kortsidan; vattnet rinner ut genom en golvbrunn i den åttkantiga nedsänkningen i mitten.

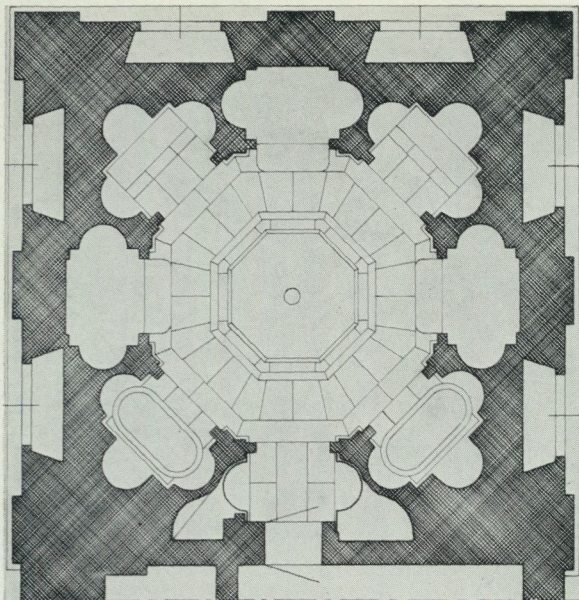
darium, som emottog de varma gäster utur *Caldario*, att här bättre torkas och att kläda på sig kläderna. Denna kammare, som var klädd med turkiska gyllene skogstapeter, hade allenast ett enda åttkantigt fönster på ena sidan, vilket insläppte dagen; på den mitt emot stående sidan var en åttkantig spegel av lika skapnad och storlek, som representerade i detta rum allt, vad som skedde utanför. I nedre våningen var ett valv med en reverberation, som utanför huset eldades men sedermera tillsluten insläppte all sin värma i rummet, varifrån värmen genom rör insläpptes efter behag till det ovanupå byggda *Caldarium*, och genom det undre rummet nedlöpo kanaler, som avförde vattnet, som uti *Cal-dario* var utgjutet.»

Denna palatsanläggning som Bengt Oxenstierna, en av stormaktstidens vittberesta statsmän, låtit uppföra, stod vid tiden för Linnés besök obodd och förfallen. Den brann 1792 och endast flyglarna stod kvar.

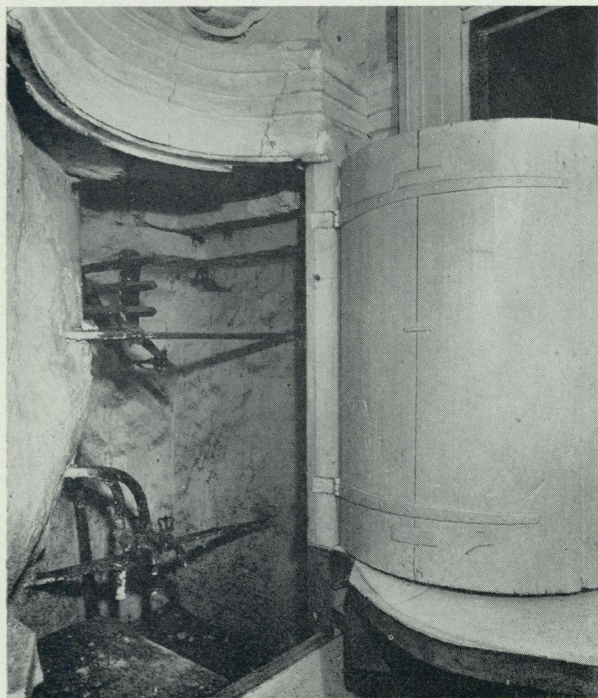
Det finns emellertid en annan badanläggning bevarad, som åtminstone delvis konkretiserar Linnés skildring. Det är det berömda badrummet i Eriksbergs slott i Sörmland – en sevärdhet i internationell klass. Badrummet är inrymt i en av de båda utspringande flyglarna, vilka troligen uppfördes 1670. Det åttkantiga badrummet med sina åtta nischer och välvda tak är inbyggt i flygelns yttersta del. Ljuset faller från ytterfasadens stora fönster in genom fyra blyspröjsade takfönster, vilket ger rum-

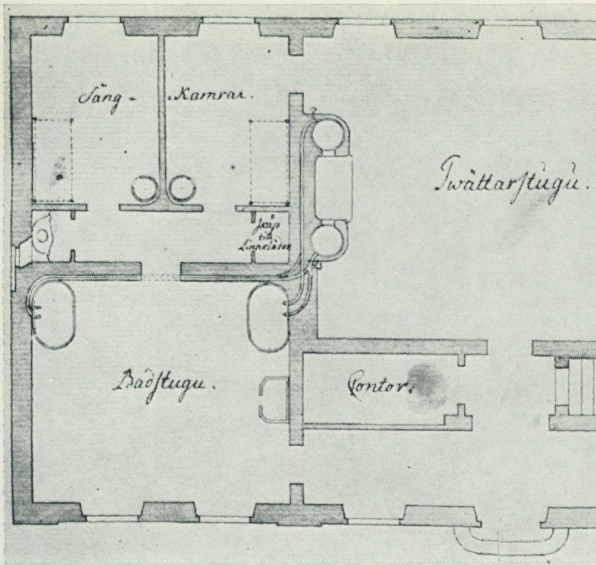

7. Planritning av badrummet i Eriksbergs slott.
8. Rörledningssystem bakom en trälucka vid ingångsdörren, Eriksbergs slott.

met en blåtonad skymningsatmosfär, ytterligare förstärkt genom skuggspelet i det rikt ornamenterade stucktaket i carovestil. De båda badkaren av förtent koppar med festonger och kanter av bly är placerade i de båda nischerna närmast ingångsdörren. Vatnenkranarna på karens ena kortsida står i förbindelse med ledningar, som går ned i våningen inunder. Karen töms genom ett tappförsatt hål på framsidan och vattnet rinner utefter det sluttande golvet ned i golvbrunnen, som är placerad i en låg åttkantig mittbassäng. Denna är omgiven av en träbalustrad med ihåliga pelare försedda med lösa knoppar. Bakom de flyttbara träbänkarna med utskjutbara fotstöd finns kvadratiska hål i väggen. Som synes stämmer beskrivningen i stora delar med Linnés skildring av Lindholmens caldarium – formen, genomsläppen för varmluft, kopparkaren, den åttkantiga avsättningen i mitten m. m. Vid 1800-talets slut placerades ett modernt badkar i mittbassängen men rummet är numera återställt i sitt ursprungliga skick. Även putti och andra nischskulpturer är bevarade.

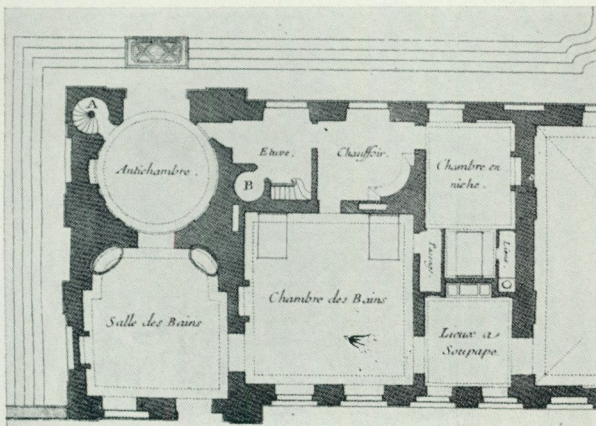
Linné ger indirekt en viktig upplysning genom påpekandet att Lindholmens badstuga var »det präktigaste jag sett i hela Västergötland, ja, vars like till badstuga man fåfängt lärer söka i Sverige». Badstugor var alltså inte helt ovanliga vid 1700-talets mitt, vilket är överraskande med tanke på övriga torftiga belägg från tiden. Gösta Sellings nämner i sin avhandling om svenska 1700-talsherrgårdar endast ett exempel på en badrumsanläggning. Arkitekten Jean-Eric Rehn ritade efter sin utländska studieresa 1755–56

9. Planritning 1755—56 av badstuga med två vilkammrar, Stora Eks herrgård, Västergötland.

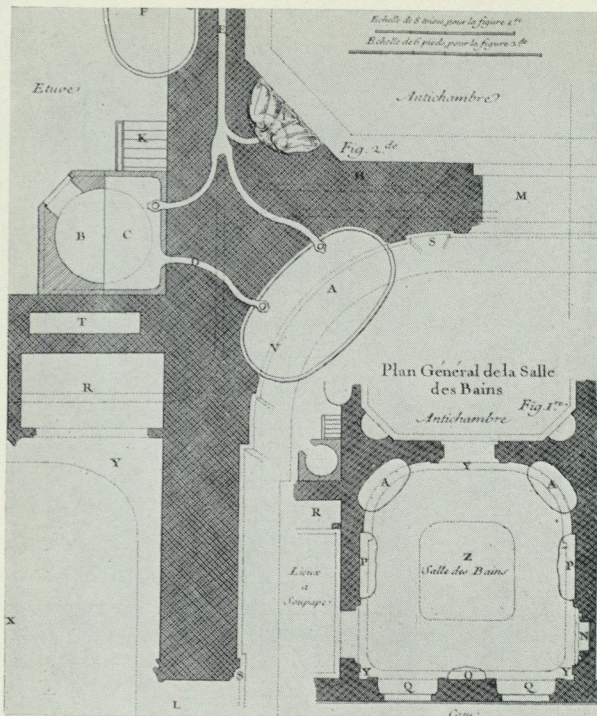
en ny herrgårdsbyggnad på Stora Ek i Västergötland. I enlighet med planen inrymdes i norra flygeln en badstuga med två badkar och två kammare avsedda för vila efter badet. Bevarade ritningar visar att ledningar löpte från den intilliggande tvättstugan, där vattnet sannolikt värmdes till badkaren.

10. Fullständig badanläggning enligt J. F. Blondels förslag i *Maisons de plaisance* 1737—38.

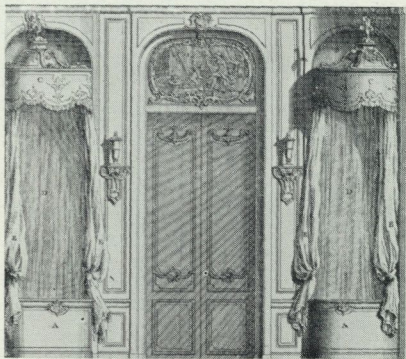

ren av bastubad, är badet på Stora Ek en förenklad variant efter fransk förebild, så som den utformas i den franske arkitekten J. F. Blondels *Maisons de plaisance*. Detta verk som utkom 1737—38 har haft en enorm betydelse för spridningen av franska bostadsplaner. Blondel gör där en utförlig beskrivning av hur en fullständig badanläggning bör se ut. Sviten, som gärna placeras i bottenvåningen i en flygel eller i orangeriet, består av ett rum med ett eller flera badkar, ett förrum för tjänarna samt ett vilorum med samma antal bäddar som badkar. Vidare skall finnas ett utrymme för förvaring av linne, en toalett, ett rum för torkning och värming av linne samt en värmecentral med en ugn och ett differentierat ledningssystem för varmt och kallt vatten. Inredningen i badrummet bör vara utförd i marmor eller kalksten, inte gärna i trä, vilket verkar väl enkelt och dessutom skadas av fukten.

Enligt Blondel finns det flera skäl för att ha två badkar: två personer kan då hålla varandra sällskap och roa sig med varandra i avskildhet; planlösningen blir mer symmetrisk; karen kan fyllas med vatten av olika temperatur, det ena ljumt, det andra varmt. Badkaren, som placeras i tygdraperade nischer, är av koppar och utvändigt målade i en färg som harmonierar med inredningen i övrigt. De är invändigt förtenta och vid användning inklädda med lakan. De är också försedda med avlopp som mynnar ut utomhus. De tekniska arrangemangen är således fullt moderna, det är egentligen bara duschen som fattas. Blondel är dock ännu mer intresserad av utformningen av badsvi-

11.—13. Rörlednings-system, bad-rumsinredning samt orangerifasad med badsvit t. v. i Maisons de plaisance.

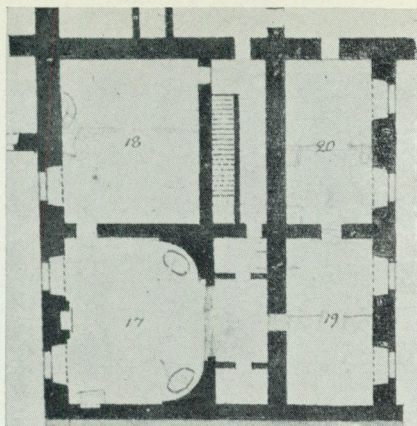
ten. Han lägger ner lika mycken omsorg på inredningen som på paradsvåningens rum. Allt går ut på att skapa en lugnt luxuös och sval miljö som stämmer de badande till avspändhet och harmoni – en harmoni som ytterligare förstärks, när de efter badet träder ut i den fräscha, grönskande naturen utanför.

Versailles hade minst hundra badrum vid 1700-talets mitt. Mme du Barry, Ludvig XV:s älskarinna, hade ett badrum som ännu kan beses. Lika så drottning Marie Antoinettes, i vilket hon lär ha badat dagligen. Sverige var ett u-land i det avseendet. Inte ens Carl Gustaf Tessin, den mest framstående kännaren av fransk kultur, hade badrum. Han hade för avsikt att inreda ett badrum i sitt stockholmspalats »i stället för boudoiren i översta våningen» enligt en skiss troligen utförd i Paris 1741, men tanken realiserades aldrig.

Det har länge ansetts att inget fast bad anlades i Stockholms slott mellan Johan III:s på 1580-talet och Gustav V:s omkring 1890. Husgerådskammaren och Slottsarkitektkontoret har emellertid genom fynd av ritningar och arkivalier kunnat revidera den uppfattningen. Ett badrum inreddes för Gustav III:s räkning 1771–1773. Badrummet var, enligt en bevarad ritning från perioden, förlagt till botten-

Kersti Holmquist:
Om badrum

14. Planritning av Gustav III:s badsvit i bottenvåningens halv våning, nordvästra delen av Stockholms slott.

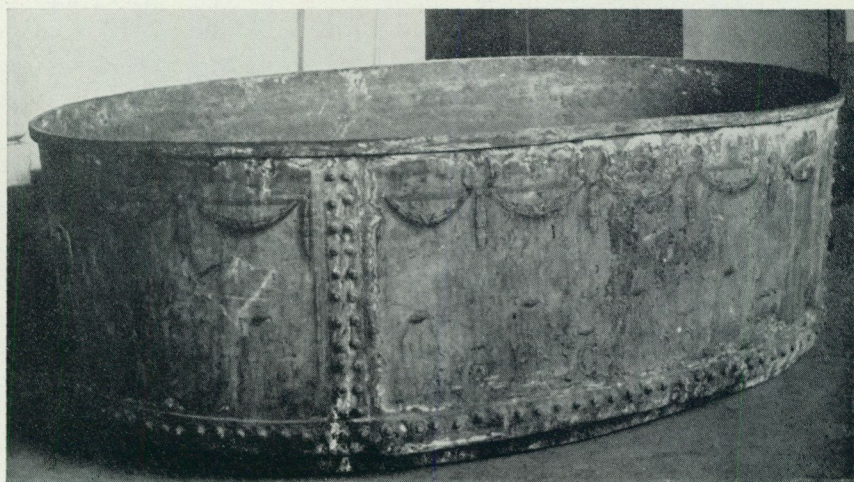
våningens mezzanin i slottets västra länga med anslutning till Gustav III:s våning. (Rummet ingår nu i Gustaf VI Adolfs svit och är helt ombyggt.) Gustav III fick beskedet om sin faders död den 12 februari 1771 när han vistades i Paris. Det är naturligt att tänka sig att han inspirerades till denna badrumsinstallation under sitt besök i Frankrike.

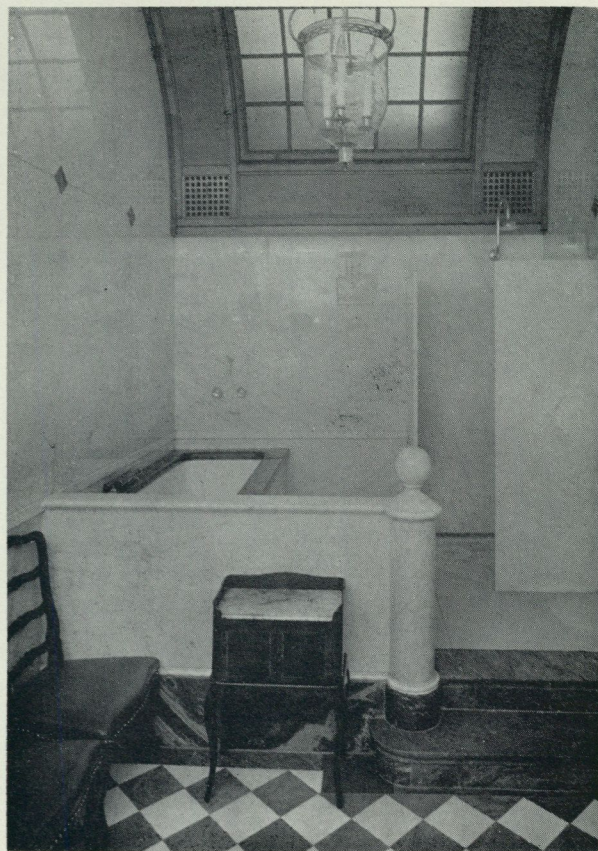
I december 1771 hade enligt räkenskaper i Slottsarkivet förfärdigats två badbaljor av ek »att brukas wid det

Inrättade Bad för Hans Kongl. Mått». De närmaste åren fortsatte leverans av metallrör, skruvar, tappar, koppar-kittlar, slangar av engelskt läder m. m. Snickerier med lagerkransar och festonger, soffor och »2ne Canabe sängar af Biörck, med owala tak . . .» utfördes.

Den bevarade ritningen visar ett rektangulärt rum med två fönster åt väster och två hörnalkover med ovala badkar på motstående sida. De intilliggande mindre utrymmena hörde till badsviten. Miljön lever åter upp genom beskrivningen av måleriarbetena: orneringen i alla rummen samt taklisterna målades med äkta grönt guld, all panel, dörrar och fönster var i vit oljefärg med gröna lister, dörrfoder och pilastrar förgylldes, badbaljorna ornerades i grönt och guld. Dessa badbaljor måste vara de två ovala kopparkar med festongornament som fortfarande finns kvar och vilka i så fall ersatte badbaljorna av ek. De är på kortsidorna försedda med nu igenlödda hål för avloppet. Karen fylldes sannolikt med vatten genom ett rör-

15. Ett av Gustav III:s båda kopparbadkar.

16. Det stora marmorklädda badrummet i Hallwylska palatset, Stockholm, 1893—98. Badkaret, som står på ett förhöjt golv, är av vitglaserat engelskt lergods med kantklädsel av mahogny och kranar av förgyllad mässing. Duschen är separat placerad t. h. mellan två marmorskärmar.

ledningssystem av samma slag som Blondel beskriver.

Det är inte märkligt att så få badrum installerades ens inom överklassen. Rördragningen var komplicerad och äventyrlig att utföra, däremot fanns det gott om tjänstefolk. Det var ingen olägenhet att ta ett bad i det uppvärmda sovrummet – badkaret av metall eller trä hade tjänarna släpat upp och fyllt med vatten, och efter badet tömde de det för hand och transporterade bort det. I enklare hem kunde badkaret placeras i det varma köket.

Badrummets utveckling och förme-

ring hänger intimt samman med tekniska framsteg. Även internationellt sett skedde inga större förändringar förrän efter 1800-talets mitt, då frågan om vattentillförsel löstes i Europas större städer genom anläggning av pumpstationer och högtrycksledningar. Givetvis byggdes det under 1800-talets förra del ett eller annat badrum i furstliga palats – av bildmaterialet att döma ofta i en sval nyklassisk stil med stora ljusinsläpp och fullt möblerade med vilsoffor, bord och stolar. Från Sverige finns få belägg. C. F. Sundvall har i sin ritning 1790 till Araslövs herrgård i Skåne lagt in ett cirkelrunt badrum mellan vestibulen och biljardsalongen. Sundvall vistades då i Rom och har sannolikt inspirerats av romerska anläggningar (se Fataburen 1967 sid. 175).

Under 1800-talets senare hälft utvecklades däremot en febril verksamhet, framför allt i de anglosachsiska länderna, för att skapa ett modernt badrum med rinnande varmt och kallt vatten efter ett system som kunde tillämpas allmänt. Många uppfinningar och patent resulterade i fruktansvärda explosioner. Vanligen värmdes badvattnet med kol, ved eller gas i en kopparbehållare i köket och leddes genom rör upp till sovrumsavdelningen ett par trappor upp, dit badrummet nu vanligen förlades. Badrummet fick ofta samma ombonade och överrika textila inredning som den borgerliga bostaden i övrigt. Först vid 1800-talets slut erhöll det en mer saklig och funktionell utformning.

I Stockholm kunde den första vattenledningen i modern bemärkelse tas i bruk 1861. De större svenska städerna följde så småningom efter. Det

första offentliga badet, Malmtorgsbadet, som påbörjades 1867, blev nästan från början en framgång. Däremot dröjde det med installationen av privata badrum även i patricierhus. Axel Kumlien lade in badrum bland sovrummen i Täckä Udden på Djurgården, som stod färdigt 1870. Helgo Zettervall installerade badrum i Bolinderska huset på Blasieholmen 1874-77. År 1884 annonserades ett bostadshus på Östermalmsgatan ritat av samme arkitekt med badrumsförsedda 7-9-rumsvåningar; enligt annonsen värmdes badvattnet i köksspisen. Först vid vid 1800-talets slut ökade antalet badrum i de fashionabla hyreshusen. Strandvägs våningarna hörde till de första. Badrummen placerades i allmänhet vid serveringsgångarna och i närheten av sängkammaren.

Till de villaförstäder som nu började byggas flyttade välbärgade män-

niskor med moderna idéer om renlighet och frisk luft. De försåg ofta sina villor med badrum. Till en början placerades de i källaren men allteftersom rörledningsbranschen utvecklades blev det vanligare att förlägga badrummen till andra våningen i kontakt med sovrummen. Slotten och herrgårdarna började också rustas upp med badrum vid denna tid. Fortfarande var man ibland sparsam med vattnet. På Ovesholms slott i Skåne fanns ett badkar med träkolseldad kamin. Ett bad gjordes i ordning varje lördag. I samma vatten badade först familjens flickor, sedan pojkarna, sedan guvernanten och till sist barnpigan.

Vid slutet av 1880-talet fick Stockholms slott sitt tredje badrum på trehundra år, Gustav V:s badrum. Vagnen med vattentunnan och badkaret, som rullade mot slottet för Oscar II:s räkning, var en välbekant syn för

17. Badrum från 1903, Carl Larssongården, Sundborn, Dalarna. Akvarell av Carl Larsson 1909.

18. Kronprins Gustav (sedermera Gustav V) lät vid slutet av 1880-talet inreda ett badrum i det s. k. Götiska rummet i Stockholms slott.

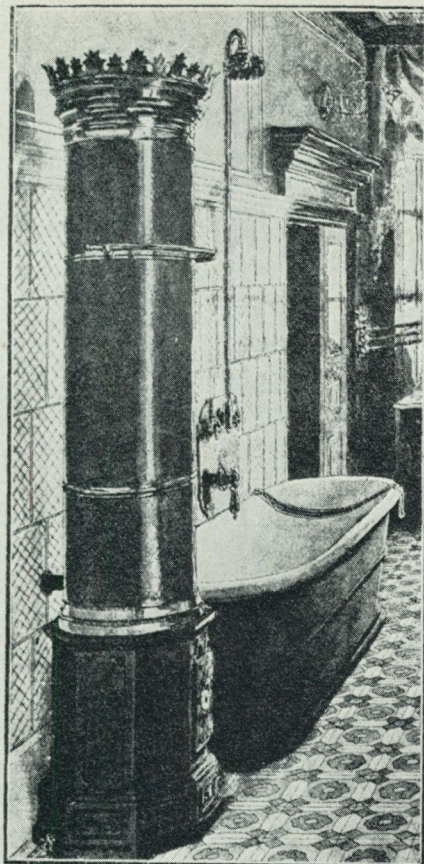
stockholmarna. Kronprins Gustav, sedermera Gustav V, ville emellertid ha ett privat badrum i anslutning till sin bostad på slottet. Det inreddes i det s. k. Götiska rummet i östra längan. Ett badkar placerades på ett podium men i övrigt bibehölls den fasta inredningen från 1828 med paneler, kakelugn m. m. i nygotik. Ett foto från 1897 (fig. 18) visar att t. o. m. ljuskronan och soffan med broderade dynor fick stå kvar. Den bisarra kombinationen kan kanske förklaras med att ett badrum fortfarande kunde betraktas som ett ordinärt rum.

Rörledningsfirmorna ökade naturligtvis snabbt i antal under denna tid av tekniska nyheter och expanderande

industrialism. En av de äldsta var P. A. Sjögren, som 1888 öppnade egen verkstad. Hans annons i 1895 års handelskalender visar den karakteristiska vedeldade kaminen för uppvärmning av vattnet, den högt placerade duschen och det direkt på golvet placerade karet. Det kom snart att nästan helt slås ut av karet med rundad botten och fyra fötter. Fram till omkring 1880 hade badkaren tillverkats av nitad metallplåt, marmor eller porslin, olämpliga material som nu alltmer ersattes med badkar av gjutjärn, gjutna i ett stycke. Efter att man kommit över initialsvårigheterna med fästning av emaljen ornerades badkaren ofta utvändigt med varierande färgstarka mönster.

Efter första världskrigets slut lades badrum in i de flesta nybyggda hyreshus och villor av högre standard. Gasuppvärmning förekom men allt fler badrum fick varmvatten från värme pannan. Däremot utrustades inte smålägenheter i enklare hus med badrum. Det var HSB som gick i bräschen för ett nytänkande i det avseendet.

HSB-chefen Sven Wallander berättar i sina memoarer att man vid starten 1923 beslöt att bygga modernt utrustade lägenheter med badrum. Det mötte motstånd dels från långivande myndigheter, dels från medlemmarna, som till en början ansåg badrummen onödiga. Myndigheternas motstånd bröts helt först efter tio år, och under tiden byggdes stora duschrum som kunde kompletteras av medlemmarna själva med badkar, billigt inköpta genom HSB. Det bristande intresset för badrummet bemöttes med att också WC sattes in där. Efter några år gick det åt obeskrivliga mängder med

19. Ur Handels-
kalendern 1895.

P. A. Sjögren,

Gas- o. Vattenlednings-entreprenör,

STOCKHOLM,

8 Mästersamuelsgatan 8,

utför

Rörledningsarbeten

af alla slag, inredningar af bad-
inrättningar, hvartill särskildt re-
kommenderas mina af fackmän
särdeles omtyckta **patenterade**
vattenblandare för mo-
dererad dusch, äfvensom vatten-
ledning till ladugårdar.

Försäljer:

Jernrör och Rördelar, Kranar

och alla öfriga artiklar för Gas-,
Vatten-, Aflopps- och Ångledningar.

Allm. telef. 8549. Rikstelef. 526.

varmvatten, och den bästa reklam för HSB-lägenheterna blev detta badande som vänner och bekanta inbjöds till.

För det övervägande flertalet var dock de hygieniska förhållandena i bostaden fortfarande eländiga. Detta påpekades också i de livliga diskussioner som fördes av radikala arkitekter vid 1920-talets slut om bostadsfrågan som ett stort socialt problem. Det var ett viktigt önskemål att införa badrum eller åtminstone duschrum i lägenheterna. Märkligt nog var det dock flera

arkitekter som frågade sig om denna ökade hygieniska standard var värd de höjda kostnaderna. Byggekostnaderna pressades ner så mycket som möjligt. Varken förr eller senare har det byggts så små badrum som under 1930-talet. För att krympa ner utrymmet infördes sittbadkaren. Det är också under 30-talet som badkaren börjar byggas in och väggarna kläs med kakel – i allmänhet vitt men i lyxlägenheter ofta grönt eller svart.

1960-talets badrum är inte heller

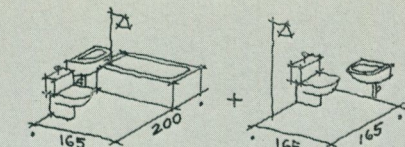

20. Det moderna svenska badrummet är inte den rymliga, luxuösa miljö som veckopressen framställer. Det är tvärtom vanligen ett hårt rationaliserat utrymme som även fungerar som en kombination av äldre tiders torkvind, tvättstuga och avträde.

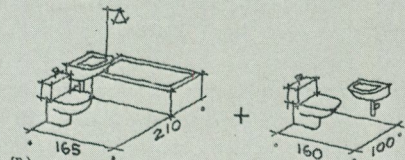
stort, i allmänhet 3,2 m², och hårt standardiserat. Medan Sverige anses ligga långt framme vad gäller köksutrustning är den hygieniska nivån lägre än i flera andra länder. Bostadsstyrelsens förslag 1970 till God bostad uppger i stort sett samma hygieniska minimistandard som God bostad 1964 men med det tillägget att badrum och toaletter skall anpassas efter handkappade (fig. 21). Ett större problem är emellertid de många äldre bostäderna utan badrum. Enligt 1965 års bostadsräkning saknades badrum i 965 000 av Sveriges 2 875 000 bostäder.

Badrumsinredningen tillverkas i Sve-

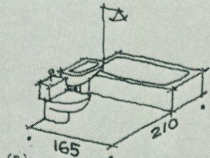
rige av stora firmor i sanitetsgods som Ankarsrum, Gustavsberg och Ifö-verken. De hårdemaljerade metallbadkaren är gjutna eller pressade och numera ofta fristående med lätt borttagbara fronter. Övrig inredning är utförd i porslin och plast. Till badkar, handfat och wc-stol sällar sig stundom bidén. Den är enligt attitydundersökningar inte populär och får ibland ge plats för tvättmaskinen, som kan vara svår att placera i moderna lägenheter. Funktionsmässigt sett har det lilla moderna badrummet med hård rationalisering i sig kommit att inrymma även äldre tiders tvättstuga, torkvind och avträde.

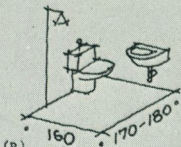
6-7 personer fullständig hygienutrustning

(R)
4-5 pers. fullst. hygienutr.

(R)
1-4 pers. fullst. hygienutr.

(R)
1 pers. fullst. hygienutr.

21. Hygienutrustning i den privata bostaden enligt förslag till God bostad 1970. (R) betecknar utrymme anpassat för besök av rullstolsbunden person.

Källor och litteratur:

- Andrén, Erik*, Skokloster, Sthlm 1948
- Blondel, J. F.*, De la distribution des maisons de plaisance et de la décoration des édifices, Paris 1737-1738
- Bostadens hygienutrymmen, Rapport 4: 1967, Statens Institut för byggnadsforskning
- Dahlman, Sven, & Åhlund, Owe*, Hygienvanor och hygienrum, Arbetsrapport 4, 1969, Institutionen för byggnadsfunktionslära, Tekniska högskolan, Lund
- Gejvall, Birgit*, 1800-talets Stockholmsbostad, Sthlm 1954
- God bostad, förslag den 15 april 1970, Bostadsstyrelsens tekniska byrå

God bostad idag och i morgon, Kungl Bostadsstyrelsen 1964, Sthlm

Hesselman, Georg, Från skråhantverk till byggnadsindustri, Sthlm 1945

Industria 1963: 1

von Linné, Carl, Västgötaresa, Sthlm 1961

Råberg, Per G, Funktionalistiskt genom-brott, Sthlm 1970

Sandström, Gösta, & Thunström, Olof, Bad i hemmet förr och nu, Sthlm 1946

Selling, Gösta, Svenska herrgårdshem under 1700-talet, Sthlm 1937

Stockholms slotts historia 1-3, Sthlm 1940-41

Stjernswärd, Brita, Sundvalls projekt till Araslövs huvudbyggnad 1790, Fataburen 1967

Wallander, Sven, Mitt liv med H S B, Sthlm 1968

Wright, Lawrence, Clean and Decent, London 1963

10 gånger renare. Upps. 1970

Arkivmaterial i Nordiska museet samt i Husgerådskammaren och Slottsarkitektkontoret, Stockholms slott

Bathrooms

Rooms specially appointed for private baths have been rare in Sweden up to the end of the 19th century. Instead moveable metal bath-tubs were brought into the apartments, e. g. the bedroom, and there filled and emptied by hand. The private bathrooms built during the 16th and 17th centuries were steam-baths. King John III (1569—1592) had a steam-bath with an adjoining swimming-pool constructed in the Royal Castle of Stockholm called Three Crowns. In Eriksberg Palace in Södermanland a magnificent bathroom from ca. 1670 is preserved. It is an octagonal room with a stucco ceiling, two bath-tubs of tin-plated copper and an octagonal sunken floor in the middle surrounded by a balustrade. The walls and balusters contain hotair intakes. The water was heated on the storey below and led up to the bathroom through pipes. This bathroom tangibly illustrates the vivid description given by Carl von Linné in 1746 of the bathroom in Lindholmen Palace in Västergötland, built around the middle of the 17th century and now destroyed.

King Gustavus III had a bath-suite arranged in the present Royal Palace of Stockholm in 1771—1773. The two oval copper bath-tubs which belonged to the bathroom are still in existence. The work of the French architect J. F. Blondel, *Maisons de plaisance*, published in 1737—38, which was of great importance

for the propagation of French interior planning, also contains detailed descriptions of bathroom furnishings. The bathroom in Stora Ek Palace in Västergötland is a simplified version of this type.

The development and the increasing numbers of bathrooms are closely connected with the progress of technics. No great changes took place, even from an international point of view, until the middle of the 19th century, when the problem of water-supply was solved in the larger cities of Europe through the construction of pumping-stations and high-pressure water-mains.

In Stockholm the first modern system of water-pipes was put to use in 1861. However, only the more luxurious villas and the most fashionable apartment houses had bathrooms installed. Only after the first World War bathrooms began to be installed in most of the new houses of higher standard. Nowadays bathrooms are installed in all new flats and houses, the problem today is the many older flats which were built without bathrooms. According to the latest statistics still only 66,4 % of the Swedish households have a bathroom.

Modern Swedish bathrooms are generally fairly small — 3,2 m² is the usual floor area. Thanks to drastic rationalization this room often contains both the wash-house, the drying-loft and the privy of olden times.